

CONVERSA

Josep Frigola

MISSIONER A L'ÀFRICA
DURANT 50 ANYS,
ARA CAPELLÀ DE
DIVERSES PARRÒQUIES
EMPORDANESES

PRIMERS RELLEUS

Jordi Pla Planas

RETRAT DE FAMÍLIA

**Can Deri
de Valveralla**

SUPERACIÓ I ESFORÇ
D'UNA FAMÍLIA
DEDICADA AL SECTOR
PRIMARI

PERFILS

Francesc Oliveras

FUSTER I BARBER
DE CARÀCTER

Pep Vallès

TOTA UNA VIDA DE CRÍTIC
D'ART COMPROMÈS

**Maria Dolors
Bonal**

PEDAGOGA MUSICAL
AMB ARRELS A LLADÓ

INDRET

Pau

UNA MIRADA...

**Canigó, muntanya
màgica**

A PEU

**Passejada literària
per Vilabertran**

**Pels voltants
de Biure**

alberes

www.grupgavarres.cat

DOSSIER

L'ESTIU EIG

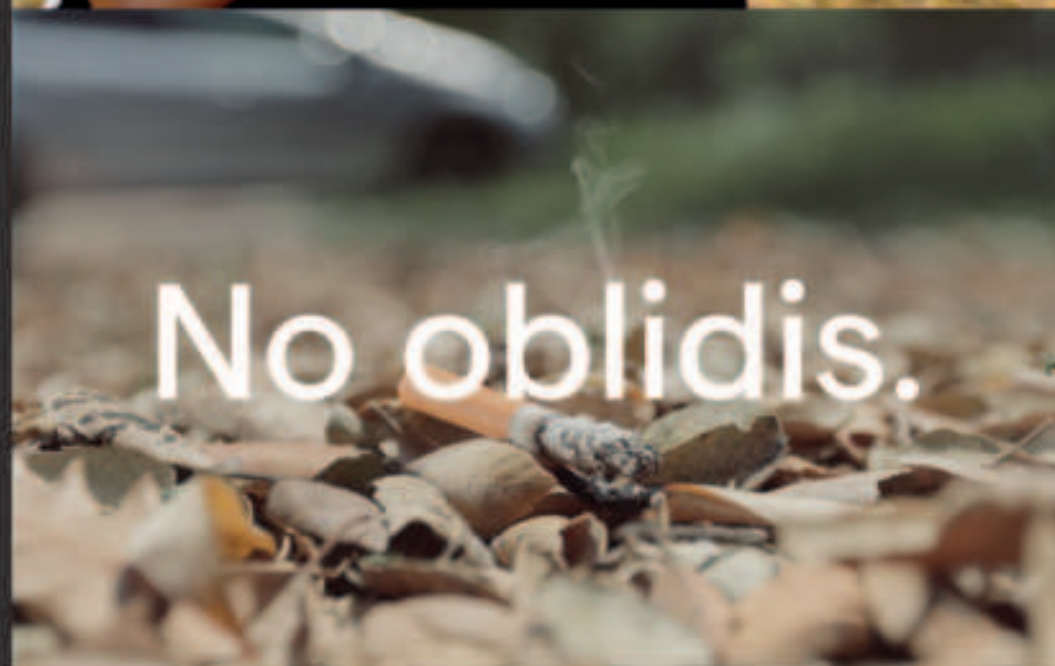
40 pàgines que ens expliquen
els orígens de l'estiueig de
famílies benestants a la costa i
la muntanya empordaneses on
s'anava a prendre les aigües
o a respirar aire saludable,
i com aquest 'dolce far
niente' ha derivat cap a les
vacances d'estiu a l'abast
de tothom

No oblidis.

CANTALLOPS

No oblidis.

Si oblidem la història,
es tornarà a repetir.
Al bosc i en zones
properes, recorda-ho:
no hi llencis burilles
ni deixalles, no hi
encenguis coets,
no hi deixis restes de
treballs forestals i
no hi facis barbacoes.

#ElFocNoSoblida

**Contra els
incendis forestals,**
cap foguera,
cap cigarreta,
cap descuit.

Diputació
Barcelona

Generalitat
de Catalunya

Milions
de futurs

DIRECTORA >
Roser Bech Padrosa
roser@grupgavarres.cat

REDACCIÓ >
Telèfon 972 46 29 29
alberes@grupgavarres.cat

COL·LABORADORS D'AQUEST NÚMERO >

Mònica Ayats
Marià Baig Aleu
Josep M. Barris Ruset
Miquel Bataller
Jordi Bermejo
Lurdes Boix
Sara Borrell
Joel Busquets
Marta Callavé
Jaume Canet Reig
Jordi Canet Avilés
Alejandro Candela
Sílvia Carbó
Josep Clara
Jordi Cruells Ros
Josep M. Dacosta
Antoni Egea
Ponç Feliu
Joan Ferrerós
Marina Gibert
Isabel Guzmán Ivars
Josefa Juanola
Cristina Masanés
Carles Masoliver
Francesc Montero
Marta Palomeras
Anna Perera Roura
Jordi Pla Planas
Josep Playà Maset
Arnald Plujà
Jordi Puig
David Pujol i Fabrelles
Marisa Roig
Pere Roura Sabà
Ester Seguí Brunet
Montserrat Segura
Mariona Seguranyes Bolaños
David Serra Busquets
Lluís Serrano
Glòria Soler Cera
Joaquim Tremoleda
Núria Trobajo
Enric Tubert
Josep Valls
Nil Ventós Corominas
Rosana Vidal
Cristina Vilà

EDICIÓ DE TEXTOS >
Roser Bech Padrosa

IMPRESSIÓ > Agpograf

DISTRIBUCIÓ > GLV

DIPÒSIT LEGAL > Gi-460-2009

ISSN > 2013-5270

eg

EDITORIAL GAVARRÉS

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.grupgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >
Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE PROJECTES >
Dolors Roset
dolors@grupgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART >
Jon Giere
disseny@grupgavarres.cat

REDACCIÓ I COMUNICACIÓ >
Mar Camps
mar@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >
Jaume Carbó
jaume@grupgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >
Montse Casas
subscripcions@grupgavarres.cat

ALTRES PUBLICACIONS >
cadipetraforca@grupgavarres.cat
garrotxes@grupgavarres.cat
gavarres@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

appec
editors de revistes i digitals

> Premis APPEC
'Millor Editorial en Català 2008'

FOTO DE PORTADA AMB
OBJECTES RELACIONATS AMB
L'ESTIUEIG CEDITA PER
PITU BASART, PEP CAMPS,
JÚLIA CASALS I JOSEP FAJOL.
AUTOR: ALEJANDRO CANDELA.

SUMARI

4-5

PRIMERS RELLEUS AMB PANDA PER L'ALT EMPORDÀ DE PONENT

JORDI PLA PLANAS (TEXT) // MARINA GIBERT (IL·LUSTRACIÓ)

7-11

ACTUALITAT

12-17

CONVERSA JOSEP FRIGOLA

ROSER BECH PADROSA (TEXT) // ALEJANDRO CANDELA (FOTOGRAFIA)

18-23

RETRAT DE FAMÍLIA CAN DERI DE VALVERALLA

CRISTINA VILÀ (TEXT) // ROSANA VIDAL (FOTOGRAFIA)

24-29

PERFILS

FRANCESC OLIVERAS / PEP VALLÈS / MARIA DOLORS BONAL

MONTSE SEGURA / MARIONA SEGURANYES BOLAÑOS / JOAQUIM TREMOLEDA (TEXT)
MÒNICA AYATS / SÍLVIA CARBÓ / JORDI PUIG (FOTOGRAFIA)

31-71

DOSSIER L'ESTIUEIG

ROSER BECH PADROSA (COORDINACIÓ)

73-87

PATRIMONI

ETNOLOGIA // HISTÒRIA // LITERATURA // BOTIGUES DE TOTA LA VIDA // FAUNA

88-91

INDRET PAU

DAVID PUJOL I FABRELLES (TEXT I FOTOGRAFIA)

92-95

UNA MIRADA EN EL PAISATGE CANIGÓ, MUNTANYA MÀGICA

CRISTINA MASANÉS (TEXT) // JORDI PUIG (FOTOGRAFIA)

96-99

A PEU

PASSEJADA LITERÀRIA PER VILABERTRAN

MARTA CALLAVÉ, CARLES MASOLIVER I FRANCESC MONTERO (TEXT) // JOEL BUSQUETS (FOTOGRAFIA)

PELS VOLTANTS DE BIURE

JORDI CRUELLES ROS (TEXT I FOTOGRAFIA)

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA MINERS I PICAPEDRERS

JOSEFA JUANOLA (RECERCA FOTOGRÀFICA)

conversa

RECTOR DE LLERS, TERRADES I EL SANTUARI DE LA SALUT, SANT LLORENÇ DE LA MUGA I ALBANYÀ > FILL DE PAGÈS DE VENTALLÓ, HA FET DE MISSIONER A L'ÀFRICA, BURKINA FASO I EL NÍGER, DURANT 50 ANYS. HA TREBALLAT EN L'EVANGELITZACIÓ, AGRICULTURA, FENT POUS I SOBRETOT HA CENTRAT EL SEU ESFORÇ EN LA TASCA D'EDUCACIÓ DE BASE DE JOVES I ADULTS. HA ESCRIT LES SEVES MEMÒRIES AL LLIBRE 'TOTA UNA VIDA PER ÀFRICA' (2008) I EL 2018 LA CIUTAT DE FIGUERES VA FER-LO FILL ADOPTIU. LA CONSTANT A LA SEVA VIDA HA ESTAT DESCOBRIR ELS VALORS DE LA COMUNITAT HUMANA. CREU QUE ARA, DESPRÉS DE LA PANDÈMIA, HEM D'APROFITAR PER REFORMULAR ELS PRINCIPIS DE LA NOSTRA SOCIETAT.

ROSER BECH PADROSA TEXT
ALEJANDRO CANDELA FOTOGRAFIA

Josep. Frigola

—Comencem pel principi. On vau néixer i créixer?

—«Vaig néixer el 1941 a Ventalló. El meu pare, en Miquel Frigola Palol, era de can Xicó de Ventalló. Feia de pagès, tot i que de jove havia fet de mecànic i flequer. I la mare, la Dolors Ribas Isern, era de cal Barber del mateix poble i feia de modista. Després de la guerra van agafar el mas dels avis paterns del veïnat i parròquia de Vila-robau. Els meus dos germans, una germana i jo —el segon— vam créixer al mas, can Palol. Vaig anar a l'escola a Ventalló fins als deu anys i mig, quan em vaig voler fer capellà i vaig entrar al Seminari de Girona.»

—La vostra família era religiosa?

—«Era una família practicant, anava a missa, com tantes dels pobles rurals. L'àvia paterna sí que era molt religiosa, els avis materns no gaire. Aquesta àvia, la Victorina, era molt

devota, passava moltes estones del dia amb rosaris, devocionaris i pregàries. Però no era una devota d'aquelles beates, sinó que tenia el sentit de fer pujar la casa, ser bona persona i ajudar els altres. Això em va marcar, devia influir en la meva vocació. A més, m'han explicat que, quan em van batejar, l'àvia va dir: 'Aquest serà capellà'. O sigui que ja estava predestinat [riu].»

—Així l'inici de la vocació us va venir d'aquí...

—«Sí, l'àvia hi va tenir la seva part. Però també feia d'escolà, sense tenir cap sentiment religiós especial ni gaire enteniment. Era un dels nens més entremaliats del poble. Anava a buscar nius al campanar de l'església i bevia el vi de missa d'amagat. Però no se sap mai ben bé, i és aquí on t'adones que la mà de Déu et porta per allà on vol. També vaig veure

ROSER BECH PADROSA. Cabanes, 1988. Filòloga
ALEJANDRO CANDELA. Alacant, 1977. Fotògraf

retrat de família

CAN DERI DE VALVERALLA (VENTALLÓ) > LA GENT DE PAGÈS COMPARTEIX QUELCOM QUE ÉS ADMIRABLE: UNA FORTALESA INTERIOR DAVANT LES ADVERSITATS I UNA DEDICACIÓ I AMOR ABSOLUT PER LA TERRA. LA FAMÍLIA FERRER RABERT DE VALVERALLA NO N'ÉS UNA EXCEPCIÓ. ELLS MANIFESTENT TOTES AQUESTES QUALITATS I TAMBÉ UN SENTIMENT D'ORGULL DE FORMAR PART D'AQUEST SECTOR PRIMARI CATALÀ TAN INJUSTAMENT TRACTAT I QUE, ARA, ARRAN DE LA PANDÈMIA, POTSER CALDRÀ REIVINDICAR AMB MÉS FORÇA QUE MAI.

CRISTINA VILÀ TEXT

ROSANA VIDAL FOTOGRAFIA

La força de la família

Ens trobem a can Deri, la casa pairal de la família Ferrer Rabert a Valveralla, un dels deu nuclis que integren Ventalló. Aquest petit racó de l'Empordà conserva cert aire antic, amb carrerons estrets i edificis que traspuen històries amagades en la intimitat de les sòlides parets de pedra. M'expliquen que can Deri porta aquest nom recordant Desideri Ferrer Bonet (1904-1996), pare de Joan Ferrer Batlle (1936), qui, gràcies a una memòria prodigiosa i una paciència infinita davant oïdors novells, ens endinsa en la vida d'aquesta família de pagès de la plana empordanesa.

El menjador on parlem, tot resseguint l'arbre familiar, es va aixecar fa

uns anys sobre un antic pallier que hi havia al costat de la casa pairal. Aquesta, on viuen Joan Ferrer i la seva dona Conxita Rabert Camps (1940), disposa d'una gran entrada, habitual a pagès. La casa prové de la branca materna de Joan Ferrer. La seva mare, Àngela Batlle Descamps (1907-1997), l'Angeleta, va ser la pubilla i hereva de la família. La casa, doncs, formava part del patrimoni del pare de l'Àngela, Joan Batlle Martorell. Nascut a Valveralla, en Joan Batlle es va casar amb Rosa Descamps Morera, filla de Viladamat. La parella, un cop beneïda pel matrimoni, es va instal·lar a Valveralla. Ho van fer a can Foix, no gaire lluny d'on ara hi ha can

Deri. En aquells temps, tenien terres i animals. «Fer de pagès era molt diferent abans d'ara», assenteix Joan Ferrer, qui encara es veu a si mateix com un infant «munyint les vaques amb les mans.»

En Joan i la Rosa van tenir tres fills. La gran, la Francisqueta, es va casar i va marxar a Ventalló. En Joan, que va estudiar —cosa força excepcional aleshores—, es va casar a Amer, va fer de corredor de finques, però va morir jove, l'any 1933, i va deixar dona i fills. Davant les circumstàncies, la filla petita, l'Àngela, es va convertir en la pubilla de la casa.

L'Àngela no va trigar gaire a casar-se. Ho va fer amb en Desideri

CRISTINA VILÀ. Figueres, 1972. Periodista

ROSANA VIDAL. Cabezuela del Valle (Càceres), 1983. Fotoperiodista

Ferrer Bonet, un jove pagès de Torroella de Fluvià. La història de com es van conèixer la rememora com un bell tresor el seu fill Joan, segurament d'haver-la escoltat de petit vora la llar de foc. «El pare anava a treballar a can Reixà, aquí al costat. Ell tenia vaques i sabia de munyir. N'hi havia una que portava el braguer molt malament i ell hi anava cada dia a munyir-la, però el que feia realment era festejar la meva mare», explica amb un mig somriure. En Desideri i l'Àngela es van casar en un any molt històric, el 1929, i sorprenentment van anar de viatge de noces a Barcelona. Ho van fer «de segur en tren» i a la capital van visitar l'Exposició

Internacional que es va fer a la muntanya de Montjuïc, i van quedar meravellats del progrés i l'art arquitectònic, com ara les quatre columnes de Josep Puig i Cadafalch. «Em van parlar de les fonts de Montjuïc, que es van inaugurar per l'Exposició», comenta.

Masovers a ca l'Albanyà. El matrimoni va viure molts anys a Torroella de Fluvià, d'on era originari en Desideri i on feien de masovers d'una de les propietats de ca l'Albanyà, un gran casa senyorial, actualment inclosa a l'inventari del patrimoni arquitectònic de Catalunya. Ca l'Albanyà està ubicada al barri de la Força, el més antic del

poble, i és esmentada per Joan Badia-Homs al llibre *L'Arquitectura medieval de l'Empordà*. «Els pares tenien cura de la terra i el bestiar –vaques, moltes gallines i egües–, que fèiem criar, és el que donava més perquè en aquells anys la gent necessitava els animals per treballar», recorda Joan Ferrer. Ell va néixer allà. També la seva germana gran, la Maria Rosa (1931), que viu a l'Escala.

Tots dos van anar a escola a Torroella fins que van tenir tretze o catorze anys. En Joan recorda vivament, fins i tot, un dels seus mestres, l'últim que va tenir i que es deia Tarradelles. «Hi havia l'escola dels nens i la de les nenes», diu. Eren temps de misèria, «d'es-

D'esquerra a dreta, l'Alba Ferrer Sala i el seu fill Deri; l'avi Joan Ferrer Batlle i l'àvia Conxita Rabert Camps, i en Jordi Ferrer Rabert i la Núria Sala Porcioles.

M3

Treballadors de la pedrera d'en Farrús amb martells i punters a les mans al voltant d'una pedra de molí, al terme municipal de Cantallops.

ANY: 1920-1930
APROXIMADAMENT
AUTOR: DESCONEGUT
PROCEDÈNCIA:
ACAE, COL·LECCIÓ
DE L'ASSOCIACIÓ
ACCIÓ CULTURAL DE
CANTALLOPS

M4

Targeta postal editada de les mines d'arsènic de la Jonquera. Treballadors preparant-se per extreure or i arsènic de la mina propera a l'ermita romànica de Sant Pere del Pla de l'Arc –els responsables de la mina eren els germans belgues Gascar, que la varen explotar fins l'esclat de la Primera Guerra Mundial–.

ANY: 1910-1920 APROXIMADAMENT
AUTOR: LA VEU DE L'EMPORDÀ
PROCEDÈNCIA: ACAE, COL·LECCIÓ D'IMATGES DE JORDI MARTÍ

DOSSIER L'ESTIUEIG

ROSER BECH PADROSA > COORDINACIÓ

A l'estiu, tot reviu	32	ROSER BECH PADROSA [Cabanes, 1988. Filòloga]
L'estiueig d'abans i d'ara	34	GLÒRIA SOLER CERA [Barcelona, 1956. Historiadora i escriptora]
Com hi arribaven?	36	ANTONI EGEA [Girona, 1957. Historiador]
Al castell de Requesens	38	LLUÍS SERRANO [Figueres, 1975. Historiador]
L'estiu a Sant Llorenç	40	MARIÀ BAIG ALEU [Figueres, 1955. Físic]
Records d'una estiuejant	41	MARIÀ BAIG ALEU
Personatges il·lustres	44	ESTER SEGUÍ BRUNET [Roses, 1986. Llicenciada en Dret]
Roses, burgesia i banys de mar	46	JOSEP M. BARRIS RUSET [Salt, 1966. Historiador i arxiver]
Les primeres cases d'estiueig	48	JOSEP M. BARRIS RUSET
Fondes i hotels a l'Escala	49	LURDES BOIX [L'Escala, 1957. Historiadora i arxivera]
160 anys d'estiueig a Maçanet	52	PERE ROURA SABÀ [Maçanet de Cabrenys, 1954. Historiador]
Vacances pagades al mas	55	JOAN FERRERÓS [Figueres, 1952. Filòleg i historiador]
'Culs blancs' al Port de la Selva	56	NIL VENTÓS COROMINAS [El Port de la Selva, 1989. Periodista]
Un autèntic retorn als orígens	58	ENRIC TUBERT [Aguilana, 1954. Llicenciat en Història de l'Art]
Cadaqués, de rural a turístic	60	ARNALD PLUJÀ [Garriguella, 1947. Historiador]
Antònia Gironès, la primera estiuejant	62	CRISTINA MASANÉS [Manresa, 1965. Escriptora]
PERFIL > Pilar Reitg	63	JORDI CANET AVILÉS [Castelló d'Empúries, 1976. Filòleg]
Als cortals castellonins	64	MARISA ROIG [Sant Pere Pescador, 1963. Historiadora i arxivera]
Reposar a la Salut de Terrades	66	DAVID SERRA BUSQUETS [Figueres, 1973. Llicenciat en Història]
PERFIL > Conxita Pujol	68	NÚRIA TROBAJO [Girona, 1964. Mestra i historiadora]
PERFIL > Jordi Roig	69	ISABEL GUZMÁN IVARS [Figueres, 1964. Historiadora]
Els primers càmpings	70	MARISA ROIG

Un cistell amb objectes de bany // FOTO: Alejandro Candela.

A l'estiu, tot reviu

Roser Bech Padrosa > TEXT

La sirena i el pastor, la iconografia simbiòtica del mar i la muntanya a l'Empordà, dialoguen constantment en aquest dossier dedicat a l'estiueig. Tant l'un com l'altra han estat i són l'escenari de destí estiuec de famílies benestants, artistes bohemis i turistes estrangers.

Encetem aquest dossier, doncs, de la mà de la Glòria Soler, que reflexiona sobre la diferència entre 'estiuejar' i 'fer vacances', dos conceptes d'entrada divergents pel que impliquen, sorgits en èpoques diverses, però que al cap i a la fi amb el pas dels anys s'han fusionat en un de sol. Les famílies adinerades que abandonaven les ciutats durant dos o tres mesos a l'estiu per establir-se en una casa de la costa o de la muntanya empordaneses a finals del segle XIX i inicis del XX feien trajectes molt llargs per arribar-hi. Ens ho explica l'Antoni Egea en el seu article sobre com la millora en els transports i les carreteres va contribuir a consolidar les colònies d'estiuejants a la comarca. També nobles aristocràtics com el duc de l'Infantado a Requesens venien els estius, tal com relata en Lluís Serrano. 'Canviar d'aires' no era només una qüestió de capritx, sinó sovint una prescripció mèdica. Els doctors d'aquells temps receptaven anar a 'prendre les aigües' en indrets de muntanya, al costat del riu. Sant Llorenç de la Muga n'és un clar exemple, que repassa en Marià Baig.

Més enllà d'una classificació geogràfica per muntanya o mar, podríem dir que hi hauria dos estiuejos clàssics, com afirma Glòria Soler a *L'Estiueig* (Quaderns Crema; 2004): el de l'estiuejant que segueix una vida familiar i té un tarannà més sedentari i tranquil, i el de l'artista que duu una vida bohèmia i activa. Justament d'aquest segon cas ens en parla l'Ester Seguí en el seu text sobre els personatges il·lustres que passaven els estius a Cadaqués, el Port de la Selva, Roses... Aquesta darrera població marinera va canviar molt en pocs anys: l'increment de fondes, tavernes, hostals i segones residències que seguien els estils arquitectònics de l'època van aflorar fins a la Guerra Civil, ens ho explica en Josep M. Barris. A l'Escala dels inicis del segle passat també va augmentar el nombre d'establiments turístics, motivats en aquest cas per un turisme cultural que descobria les primeres excavacions a Empúries; la Lurdes Boix ho recorda. En Pere Roura ens exposa com a Maçanet de Cabrenys el 1860 va obrir el primer hostal que promovia el turisme de salut amb banys a les fonts, a l'Arnera, cures d'herbes remeieres... el negoci pioner al municipi, i d'això ja fa 160 anys. Per la seva banda, en Joan Ferrerós fa referència a les vacances que passaven els fadrísters a la casa pairal sense pagar ni cinc.

Barret de palla // FOTO:
Alejandro Candela.

Als anys vint del segle XX, els primers estiuejants procedents sobretot de famílies benestants barcelonines, meravellats per l'agresta Costa Brava acabada de batejar per Ferran Agulló, que passejaven pel Port de la Selva i la Selva de Mar, vestien pantalons blancs, i els pescadors del poble, que els duïen blaus, els van començar a anomenar amb sorna 'culs blancs'; en Nil Ventós n'ha resseguit les petjades. En canvi, l'Enric Tubert ens explica que a Agullana el moviment dels *veranejants* va ser fruit del retorn de famílies originàries del poble que havien emigrat a causa de la crisi del suro. Tornant a la costa, l'Arnald Plujà traça la història de Cadaqués, que va ser el reclam dels indians a finals del segle XIX i dels artistes de principis del XX. Pintors com Dalí, Picasso... van contribuir a la promoció d'una població marinera aïllada amb encant que, en unes poques dècades, va passar de ser rural i pescadora a abocar-se totalment al turisme; l'Antònia Gironès es considera la primera estiuejant del municipi, així ho documenta la Cristina Masanés.

El testimoni de la Pilar Reigt de l'hotel Canet de Castelló d'Empúries descriu l'evolució dels primers turistes catalans i francesos al territori. En Jordi Canet l'ha entrevistada. Un altre espai per anar a passar els mesos d'estiu havien estat els cortals de Castelló. La Marisa Roig en fa memòria a partir de les vivències de

dues famílies: la Casademunt Poch de Feliu del cortical Feliu i la Barraquer Moner del cortical Avinyó.

Hi havia famílies, però, que preferien un indret a l'interior més tranquil per passar les vacances, fins i tot motivades per la fe cristiana. Hem entrat així al santuari de la Salut de Terrades, acompanyats d'en David Serra; el testimoni de la Conxita Pujol, cuinera del restaurant del santuari durant molts anys, ajuda a completar-ne la visió, gràcies al perfil de la Núria Trobajo.

L'arribada de turistes estrangers va començar a ser una realitat, sobretot a la costa, entre els anys seixanta i setanta, i persones com en Jordi Roig del Port de la Selva els acompanyaven, segons ens explica la Isabel Guzmán. Per acabar, la Marisa Roig ens transporta als primers càmpings que es van obrir a Sant Pere Pescador als anys seixanta, moment en què per descomptat l'estiueig clàssic, exclusiu d'una minoria social benestant, va entrar en crisi i va desencadenar en un turisme de masses on fer vacances, pagades –pensem-hi–, era a l'abast de tothom.

L'estat de pandèmia del coronavirus de la primavera passada ens ha fet la guitza en aquest número i hem hagut de renunciar i modificar continguts, que esperem que entengueu si els trobeu a faltar. Finalment, pensem que n'ha sortit un producte prou refrescant. Malgrat tot, a l'estiu, tot reviu. Bona lectura estiuenca! 🍷

Platja de Portbou al voltant dels anys trenta del segle passat.

FOTO: Lucien Roisin (1876-1943). PROCEDÈNCIA: Col·lecció de postals antigues de Josep Fajol.

L'estiueig d'abans i d'ara

EL QUE ENCARA PERDURA A LA SOCIETAT CATALANA DELS TEMPS EN QUÈ UNA MINORIA BURGESA FUGIA DE LA CIUTAT PER ANAR A ESTIUEJAR A LA COSTA O A LA MUNTANYA

Glòria Soler Cera > TEXT

Quan avui parlem d'estiuejar pensem en un temps d'oci oposat al treball i al brogit de la ciutat, que algunes famílies dediquen a fer turisme i d'altres a traslladar-se a una població costanera o de l'interior. No obstant això, aquesta interpretació del terme respon més a la rutina actual de fer vacances que a l'antic costum de l'estiueig. La persistència de la confusió de sentit indica, sobretot, la nostra voluntat de barrejar el desig d'estiueig amb la tossuda realitat de les vacances. No ens resignem a viure el lleure tan sols com una interrupció del treball, sinó que busquem dins el passat les històries d'aquell temps que restava en suspens, un estat de gràcia que només es pot trobar en el rebost de la memòria.

Fa un segle o un segle i mig, quan no existia encara el dret a les vacances pagades dels treballadors, canviar l'estatut de ciutadà pel d'estiuejant no era una tasca senzilla ni a l'abast de tothom. D'antuvi, calia pertànyer a una elit social que pogués costejar-se el viatge i l'estada d'una família extensa integrada per diverses generacions, així com disposar del personal domèstic suficient per a realitzar les tasques feixugues dels preparatius, el trasllat i la instal·lació al nou hàbitat. Les vacances remunerades, aprovades als anys trenta a la majoria de països europeus

—a Espanya la República s'avançà l'any 1931—, no van donar pas a un estiueig generalitzat, sinó a un corrent turístic internacional que responia a un nou concepte d'aprofitament del lleure, mesurat sobretot com a objecte de consum. La introducció del turisme de masses esdevingué definitiva per a explicar la fi de l'estiueig clàssic.

De totes maneres, el procés no va ser ni ràpid ni homogeni i, com veurem, tampoc irreversible. D'una banda, al llarg dels anys els estiuejants de tota la vida s'han resistit a canviar de mentalitat i a incorporar-se al corrent turístic. Moltes famílies, malgrat la pèrdua de la seva preeminència econòmica i les conseqüències negatives de la massificació turística, es mantenen fidels a un determinat indret i incorporen aquests lligams afectius com un tret indestruïble de la seva saga familiar. D'altra banda, el fet que les vacances escolars tinguin una durada tres vegades superior a les laborals porta que avis i nets reproduïxin una mena d'estiueig a baix nivell. A tot això, cal afegir la irrupció de circumstàncies extraordinàries susceptibles de trasbalsar els nostres costums més inveterats i fer possible un retorn al passat.

Les colònies d'estiuejants.

Si la paraula 'estiuejar' i els vestigis de l'estiueig no han desaparegut

mai per complet del nostre imaginari, l'estiu d'enguany de ben segur que recuperarà part del seu sentit primigeni. Com fa un segle, els ciutadans deixaran enrere la ciutat a la recerca de l'oci i la salut que els ofereix un entorn conegut. A grans trets, hom pot diferenciar entre els emplaçaments de l'interior, poc afectats pel turisme, i els de la costa, que pateixen grans transformacions. Tanmateix, la personalitat de cada vila estiuenca també es conforma a partir dels primers nuclis d'estiuejants que van rebre i pels lligams, més o menys sòlids, que hi van establir. Així, tot i ser poblacions veïnes, a l'Escala i Cadaqués hom parla d'estiuejants, en canvi a Roses i el Port de la Selva se'ls coneix com a 'culs blancs'. Igualment, la idiosincràsia de Cadaqués i la de Tossa de Mar ve determinada per un estiueig pioner vinculat a l'art.

Escollir un indret. Aquelles poblacions d'estiueig més ben comunicades i més properes a Barcelona van ser les preferides de la gran burgesia financera i la industrial, que a l'hora d'escollir tenia molt en compte la necessitat de vigilar els seus negocis i l'oportunitat de relacionar-se amb famílies integrades dins el seu mateix cercle social. És el cas de les colònies del Maresme—Caldetes, Vilassar, El Masnou, Argentona—, el Vallès—Cardedeu, la Garriga, Sant Feliu de Codines, Viladrau—i el Garraf—Sitges—.

Postals de principis del segle XX.

FOTO: Alejandro Candela. PROCEDÈNCIA: Col·lecció de Josep Fajol.

santuari de la Salut i el castell de Requesens són mostres d'un estiu en-
cara més minoritari, però que palesa
fins a quin punt l'oferta i la demanda
d'estiu s'han anat adaptant a les cir-
cumstàncies. En aquest sentit, l'antic al-
licient guaridor d'aquestes destinacions
ha donat pas a l'ecologia i l'esport com
a principals reclams per a les famílies
urbanes, i les cases pairals s'han con-
vertit en cases rurals o colònies d'estiu.

L'emplaçament definitiu. La con-
vència d'estiuents amb turistes i pas-
savalants, d'hotels i de càmpings
amb torres, apartaments i segones
residències provoca que el concepte
de l'estiu es dilueixi en un ideal
complex i irrealitzable, que sembla
existir més al nostre imaginari que
no pas a la vida real. Tanmateix, a
la pregunta «tu, on estiuages?», tot-
hom sap què respondre. Com deia
abans, quan un costum està ben ar-
relat mai desapareix del tot, sinó que
es desprèn d'algunes formes cadu-
ques i n'adopta d'altres. Els indians
de la primeria del segle XX, quan
van tornar rics d'haver fet les Amèri-
ques, es construïen una vila singular
i un gran mausoleu a la seva pobla-
ció natal. El cementiri municipal de
Lloret de Mar, inaugurat el 1901, és
una de les tantes parcel·les del pais-
atge català on es posa de manifest la
personalitat dels indians. Molts altres
cementiris catalans confirmen aquest
desig dels estiuents de romandre per
sempre a la seva població d'estiu.

Enguany, després de la pandèmia,
algunes famílies han avançat el seu
trasllat a les viles estiuenques, on espe-
ren allargar els mesos d'estiu. D'altres
compten els dies per a poder-s'hi instal-
lar pels volts de finals de juny, tal com
havien fet els seus avis i rebesavis. Els
estiuents, potser per una vegada, gua-
nyaran la partida als turistes 🍷

L'excepció en fou Puigcerdà, una desti-
nació prestigiosa malgrat les dificultats
d'accés. En canvi, a l'hora de triar una
localitat per anar a estiu, ja fos de la
costa o de l'interior empordanès, van
pesar més les arrels i les preferències
paisatgístiques, artístiques i culturals
que la vida social. Els vilatans i les fa-
mílies oriündes que acudien cada estiu
a la vila dels seus parents o dels seus an-
cestres mantenien una certa rivalitat en-
tre si fruit del diferent destí que havien
patit els que havien hagut de quedar-se
i els que havien prosperat a la ciutat o

fet fortuna a Amèrica. L'opció de fer sa-
lut, que enllaça amb l'origen balneari
de l'estiu, es concentra a poblacions
situades al peu dels Pirineus i amb uns
bons recursos hidràulics, com és el cas
de Maçanet de Cabrenys i Sant Llorenç
de la Muga. Malgrat la seva inaccessi-
bilitat, al voltant de les cases pairals, els
hotels i les fondes, de l'organització de
fontades i d'excursions, es configuren
unes colònies d'estiuents en bona part
provinents de la comarca i fidels al ca-
ràcter saludable de les seves estacions.
Els cortals de Castelló d'Empúries, el

A dalt, excursió al Port de la Selva, anys 1925-1930 // FOTO: Cinto Mallol
Carreras. PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà. **A baix, el guarda
Antonio Cáceres conversant a la tenda d'uns turistes a la platja de Castelló
d'Empúries, als anys 60** // PROCEDÈNCIA: Arxiu Carmen Cáceres Galán.

Com hi arribaven?

LA MILLORA EN LES INFRAESTRUCTURES VIÀRIES I MITJANS DE TRANSPORT A L'ALT EMPORDÀ INFLUEIXEN EN EL DESENVOLUPAMENT DEL FENOMEN DE L'ESTIU EIG

Antoni Egea > TEXT

Fins la segona meitat del segle XIX no s'inicià el fenomen de l'estiueig a Catalunya. Fins aleshores l'únic interès que havien tingut les classes benestants urbanes a residir temporalment fora del seu domicili habitual es limitava a fugir fora de les ciutats quan es declarava algun contagi. Sovint trobem, en el plec de condicions que havien d'acceptar els masovers quan accedien a ocupar el mas, una clàusula que els obligava a abandonar-lo en cas de pesta per tal que el propietari i la seva família poguessin instal·lar-s'hi lluny dels focus infestats. El mal estat dels camins i de les carreteres i la manca de mitjans de transport no afavoria els desplaçaments.

Vers la dècada dels anys seixanta del segle XIX es començà a fer habitual entre les famílies d'una certa posició social l'assistència a balnearis. L'any 1861 es fundà el de la Mare de Déu de la Mercè, situat al peu de la carretera de Madrid a França, que en aquella època havia experimentat importants millores que hi facilitaven l'accés. Era un establiment de temporada que restava obert de juny fins a principis de novembre. El nou negoci disposava de més de quaranta

habitacions. Per tal de facilitar l'arribada dels hostes hi havia, l'any 1864, un servei regular de carruatges que sortia de Figueres, de la casa Micàs, al carrer de les Rodes, i solia trigar una hora de trajecte. Un any més tard el mateix establiment, per tal d'arribar a més públic, posà un cotxe de cavalls que sortia de Figueres, de la fonda d'en Palau, al carrer de la Muralla, a la una del migdia i sortia dels banys de tornada a les cinc de la tarda. El 1886, es mantenia el servei a càrrec de la companyia de Rigallet i Micàs, però el punt de partença s'havia traslladat a l'estació de trens. Aquesta mateixa empresa tenia un servei de lloguer de carruatges pels qui volguessin anar als balnearis de la Presta (Prats de Molló), els Banys d'Arles i del Voló. Posteriorment, l'any 1922, ja en època dels vehicles de tracció mecànica, els estiuejants arribaven a la Mercè en autocars de l'empresa Sala. L'accessibilitat va millorar a partir de 1929 amb l'asfaltat de la carretera de França.

L'arribada del tren a la costa. Potser el fet més remarcable que va afavorir l'increment de l'estiueig a la comarca va ser l'arribada del ferrocarril a Figueres l'any 1877 i a Portbou el 1878, que va escurçar espectacularment el temps de viatge des de Girona i des de Barcelona. Així feia accessibles les fins aleshores remotes

poblacions costaneres de Llançà, Colera i Portbou, les quals acollien els estiuejants en fondes i pensions, ja que la moda dels xalets va venir molt més tard. La mateixa companyia del tren promocionava bitllets i horaris especials a l'estiu. La primera d'aquestes ofertes que hem trobat és de l'any 1881 i es varen prolongar durant gairebé cent anys per atreure gent a les platges del nord de la comarca. Una fonda de Colera s'anunciava l'any 1896 a la premsa amb l'anunci següent: «Banys de mar a Colera. En la propera temporada de banys estarà oberta al públic una fonda en la qual se serviran menjars i a pupil·latge [dispesa] per als banyistes. L'esmentada casa és situada a la plaça». Per a la resta de poblacions situades arran de mar el tren també suposà una gran millora en les comunicacions, però per tal d'acabar d'arribar-hi calia utilitzar els carruatges i tartanes que sortien des de les estacions més properes.

Figueres era un bon lloc de partença d'aquests serveis regulars de tartanes, diligències i altres tipus de carruatges per arribar a les diferents destinacions d'estiueig. La premsa local publicava regularment els horaris i els punts de sortida i abastava totes les poblacions de la comarca. Atesa la lentitud dels vehicles de tracció animal, les hores de partida eren del tot incòmodes. L'any 1864 sortia a les quatre de la matinada un carruatge de Cadaqués

L'autobús de la línia Figueres-Roses-Cadaqués fent parada al carrer Pi i Sunyer de Roses. Any 1930.

FOTO: Valentí Fargnoli. PROCEDÈNCIA: ACAE.

amb destinació Figueres. Segurament aquests horaris tan forçats estaven motivats a arribar a les hores de sortida cap a Barcelona dels trens que des de 1862 ja arribaven a Girona. Aquests vehicles havien de suportar el mal estat crònic de la majoria dels camins. La carretera de Figueres a Roses va ser construïda a mitjans del segle XIX, va ser inaugurada l'any 1856 i substituïa així un camí anterior. Sembla que durant els primers anys de la nova infraestructura el seu manteniment estava força descuidat fins l'extrem que l'any 1868 molts carruatges tornaren a utilitzar la carretera vella. Per acabar-ho d'adobar tot, un aiguat s'endugué el pont sobre el Manol l'any 1867, però tot seguit se'n construí un de nou que fou de peatge.

L'accés a pobles de muntanya. Pel que fa a la presència d'estiuejants en poblacions de muntanya hi ha dos exemples pioners que són Sant Llorenç de la Muga i Maçanet de Cabrenys. Totes dues viles varen saber consolidar sengles colònies d'estadants estiuejants malgrat els greus problemes d'accessibili-

tat. Un article de premsa de l'any 1894 deia que Sant Llorenç era «la Ribes de l'Empordà» i que comptava des de feia temps amb una regular colònia d'estiuejants. El més sorprenent és que aleshores l'accés a la població era molt difícil fins a l'extrem que el cronista se sorprèn d'aquesta afluència malgrat «no tenir quasi, podríem dir, carretera». La carretera actual no va ser construïda fins l'any 1903 i no arribà a Albanyà fins el 1907. Des d'aquesta data fins als anys seixanta no es va fer cap manteniment, llevat del nou asfaltatge de l'any 1934 entre Figueres i

Llers. La premsa de l'època la considerava poc menys que intransitable. Els taxistes de Figueres es negaven a portar passatgers més amunt de Llers. Aquesta situació persistí fins el 1968, data en què es va procedir a reparar i asfaltar.

Pel que fa a Maçanet de Cabrenys, presenta característiques similars a Sant

Llorenç de la Muga. Ja era un lloc d'estiueig consolidat a finals del segle XIX, amb una abundant colònia de figuerencs que hi passava l'estiu. També presentava greus problemes de comunicació. Molts dels viatgers que feien el trajecte amb la tartana –en cinc ho-

res feia el servei públic entre Figueres i Maçanet– preferien fer el tram entre Darnius i Maçanet a peu tot passant per drecceres a causa del mal estat del camí. Aquesta precarietat va persistir fins l'any 1961, en què s'afaltà el camí entre

aquestes dues darreres poblacions, i entre Darnius i la carretera general es va fer el 1965. Finalment, l'any 1995 s'inaugurà la carretera internacional que comunica Maçanet de Cabrenys amb Costoja, la vila havia deixat de ser un cul de sac aïllat i pràcticament incomunicat dels inicis del fenomen de l'estiueig.

A dalt, arribada massiva de turistes a Cadaqués; al fons, l'autobús amb el que sembla que hagin arribat al poble. Any 1960 // FOTO: Antonio Planella. PROCEDÈNCIA: ACAE. Al detall, anunci del servei de passatgers entre Figueres i els Banys de la Mercè publicat al periòdic 'El Ampurdanés' el 22 de juny de 1883 // PROCEDÈNCIA: Hemeroteca de la Biblioteca Fages de Climent, de Figueres.

Roses, burgesia i banys de mar

ELS INICIS DEL TURISME FOREN PROTAGONITZATS PER LA BURGUESIA, EN UN FENOMEN CLARAMENT ELITISTA I MINORITARI QUE ACABÀ PER TRANSFORMAR RADICALMENT LA VILA

Josep M. Barris Ruset > TEXT

«Una de las estaciones de la Costa am-purdanesa més agradable pera pèndrer banys de mar es Rosas». Amb aquestes paraules s'inicia el capítol titulat 'Rosas' de *Records d'un excursionista*, del jonque-renc Carles Bosch de la Trinxeria. Era l'any 1887. Només feia set anys que s'havia produït la primera sol·licitud d'instal·lació d'una caseta a la platja del Rastrell, per poder prendre banys de sol i de mar o «oleaje», com es deia aleshores. Havia arribat l'estiueig! És, potser, la primera notícia referent a l'activitat turística de manera inequívoca i que eixampla la història de Rosas més enllà del fenomen de masses iniciat pels volts de 1960.

Noves relacions socials. «A las vuyt, á la platja, las senyoras en sas barracas y nosaltres mes enllá, á la sorra; tothom á l'aygua; los uns nadant, altres ravejant-se, alguns majestuosament abrigats ab sos llenols com senadors romans de la decadencia, aquells ab disformes car-

bassas estacadas á l'esquena, semblant amors envellits... ¡Quinas caras verdosas y estiradas al sortir de l'aygua, tremolant de fret al buf de la brisa fresqueta del matí! Las senyoras no volen ser vistas, y fan bé, res guanyarian quan surten de l'aygua, malgrat la elegancia de sos trajos de bany». La descripció de Bosch de la Trinxeria ens aproxima fidedignament a la manera d'estiuejar d'aquests pioners, exclusivament burgesos, tocats i posats, ben vestits, sovint d'un blanc impol·lut, un blanc que mereix aturar-s'hi, un blanc que esdevé un signe de classe, d'estatus: vesteix de blanc només aquell que no ha d'embrutir-se treballant, aquell que pot vagarejar; en definitiva, els 'culs blancs', com serà coneguda la colònia estiuejant de Rosas d'aleshores ençà. La seva nòmina inicial no deixa espai als dubtes: el vicecònsol francès; el notari local, Joaquim Xirau; l'advocat dels Tribunals del Regne, el figuerenc Eusebi Serra de Traver; el

propietari Francesc de Puig i Descals, de Figueres; el consignatari rosinc de bucs, Miquel Buscató; Frederic i Pere Rahola; Ramón Marichalar de Roa; el mestre Sebastià Martí; Pere Seseras Vergés, de Barcelona; el comerciant de peix i regidor Josep Marcó, o Celso Pérez, cap de la duana de Rosas, entre d'altres. En definitiva, hi trobem una part significativa de la «bona societat» rosinca i de la colònia de 'culs blancs' que anualment passava l'estiu a la població on tenia les arrels familiars. Aquest model predominant d'estiueig rosinc encara es mantenia a les dècades de 1920 i 1930, amb el protagonisme absolut de les famílies Pi-Sunyer, Rahola o Llorens.

Banyar-se a mar «per gust», navegar amb el canot familiar, fer excursions per redescobrir el patrimoni natural i històric –Sant Pere de Roda és un clàssic, igual que l'excursió amb barca fins a Norfeu i Jóncols– o organitzar balls al Club Marítim, fundat l'any 1922, eren

A la primera dècada de segle XX, els 'culs blancs' destacaven enmig d'una societat eminentment pescadora // PROCEDÈNCIA: Arxiu Municipal de Rosas. Col·lecció Benet Fonolleras.

les activitats i, a vegades, les banals pre-ocupacions d'aquest grup social. L'economista i polític Pere Pi-Sunyer i Bayo descriví formidablement el caràcter elitista i pretesament cosmopolita d'aquest turisme a *Del vell i del nou món*: «...tinguérem a més una altra gran celebració, el sopar a l'americana... Consistia simplement en un sopar amb música, en què s'alternava el menjar amb el ball i que ens feia sentir grans i importants», però també diferents en comparació a la població local: «La nostra relació amb els residents permanents del poble era una barreja difícil d'explicar de proximitat anímica i distanciament social». L'estiueig servia, a més, per teixir i enfortir les relacions de classe entre les famílies benestants que s'hi congregaven.

Viure del turisme. Malgrat ser un turisme certament minoritari va requerir de tota una sèrie de nous serveis. Cada vegada més rosinques i rosincs dedicaren part o, fins i tot, la totalitat del seu temps laboral a satisfer aquesta demanda turística: es multiplicaren les minyones i apareixerien guies ocasionals per acompanyar els «senyors» d'excursió; calien pescadors reconvertits en mariners i/o patrons per menar les barques d'esbarjo; creixeria la indústria dedicada a la producció i distribució de begudes refrescants a partir de 1893. L'oferta hotelera, fins aleshores escassa i dedicada al passavolant, s'amplià i s'especialitzà en aquest nou client. Calia augmentar la disponibilitat de cambres i mossos. Entre 1877 i 1893 s'arribaren a obrir fins a nou hostals o fondes, alguns dels quals han marcat el pols turístic de la població fins a l'actualitat, com l'hostal del Parquet, dels germans Palós, o can Vinyes, posteriorment, l'hotel Marina, propietat de Pau Pujol, ambdós de l'any 1877. Amb els anys s'hi afegí gradualment tota una nova generació d'establiments més moderns, com can Vilà (1926) i el seu

restaurant Le Jardin, la fonda de Ciprià Ribas (1926) o l'hotel La Terraza (1935), situat a la nova zona d'ús turístic del Rastrell i el Salatar. Tots plegats conformaven una oferta plausible i confortable, com observava l'hisendat Carles Bosch de la Trinxeria: «En la fonda s'hi està prou bé; s'hi menja sobre tot bon peix, encara viu... si no fos l'inconvenient dels mosquits, s'estaria molt bé al restaurant ó fonda de Rosas». El turisme esdevingué una activitat que complementava la dedicació de gran part de la població a la pesca i substituï l'altra gran activitat econòmica, ara desapareguda, el comerç de cabotatge. Així, a la contribució industrial de l'any 1900 les casetes de bany de Francesca Pagès, per exemple, ja figuraven en els primers llocs impositius.

Un factor de canvi. Però més enllà de les transformacions en l'estructura econòmica rosinca, aquest incipient estiueig promourà canvis profunds, sovint de mentalitat i percepció. Un exemple gens banal: l'ús tradicional de les platges com a lloc de treball. L'espai on es pescava a l'art, es varaven les barques, es desembarcaven i s'amuntegaven les mercaderies provinents del comerç de cabotatge a partir d'aquell moment havia de conviure amb les noves utilitzacions turístiques. Aquesta nova situació produí tensions i queixes, com la del vicecònsol francès que ja a l'any 1883 exposava amargament que «...*siendo una contribución pagada por los bañadores* [les casetes de bany], *Vd. [l'alcalde] se dignará tomar las convenientes diligencias de modo que los carreteros que carguen arena no vengan á pasar entre las barracas y el mar en las horas de baños...*». L'estiuejant volia un món a la seva mida, calcat a la publicística que arriba d'Europa. Caldren passejos i es farà una magnífica entrada arbrada coneguda com El Parc i s'urbanitzarà el front de mar (1930); es necessitaran xalets i es

promourà a partir de 1916 l'enderroc de les 'muralles' i la construcció dels primers habitatges de la nova ciutat-jardí de vacances (1929) que havia de disposar de casino, un *grand hotel* i la resta d'equipaments de qualsevol centre balneàric centreeuropeu; fa falta arribar-hi i proliferaran desmesuradament, i sense èxit, val a dir, els projectes per fer-hi arribar el ferrocarril (1873, 1900, 1909, 1912 o 1929).

«Em fa l'efecte que Roses s'anava enriquint, a poc a poc, però al capdavant enriquint-se. Es començaven a fer algunes cases d'estiuejants i a construir una mica als afores». Pere Pi-Sunyer i Bayo situa el fenomen turístic com un dels factors que donen un cert aire de prosperitat a Roses al llarg de la dècada de 1930, que pren solidesa i endreçament urbà. El model turístic va ajudar a impulsar una societat local més diversificada i, fins i tot, avançada.

Tanmateix, aquest estiueig burgès, cada vegada més a l'abast d'una franja social més àmplia, tenia els dies comptats. La Guerra Civil estroncà aquest model turístic benestant. Aquelles famílies burgeses deixaren Roses, el setembre de 1935, «segurs com sempre que ens retrobaríem l'any vinent, que tot continuaria igual... No sabíem que aquella vida s'acabava definitivament i que allò significaria per a nosaltres no tan sols la fi d'uns anys d'il·lusions il·limitades, sinó també haver-nos d'enfrontar amb crisis, decisions i a vegades tragèdies, per a les quals res no ens havia preparat». Els records de Pere Pi-Sunyer i Bayo no anticipaven el que hauria d'arribar a partir de la dècada de 1960. Però això és una altra història. 📖

Turistes amb les casetes de bany a la dècada de 1930 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Municipal de Roses. Col·lecció Benet Fonolleras.

160 anys d'estiueig a Maçanet

L'ARRELAMENT TURÍSTIC EN ELS POBLES DE MUNTANYA TÉ EL SEU ORIGEN EN LES CURES DE SALUT I EL GAUDI DEL PAISATGE, LA NATURA, L'AIGUA I L'AIRE PUR

Pere Roura Sabà > TEXT

Ens consta que cap al 1860, Joan Barnadas i Marta Saguer, originaris de Cos-toja, van parar un hostel al carrer Bor-riana; ell era espadenyer i ella portava l'hostal. Era una cuinera excel·lent i una entesa en herbes remeieres, amb bon tracte i amabilitat. Ben aviat el ne-goci va agafar renom i els rossellonesos li deien amb afecte Martró, així la casa fou coneguda com l'hostal de la Mar-tró. La dona, a més d'hostalera, prac-ticava amb els seus hostes el 'ves fent' dels metges i cirurgians dels voltants, el remei de les herbes, l'aigua de la font de les Creus, la del Ferro, la de les Escomes i els banys diaris a l'Arnera. De fet, era una curandera reconeguda i tenia una clientela fixa tot l'estiu, i podem con-siderar-la pionera del turisme de salut a Maçanet. Cap al 1880, el fill Miquel Barnadas i la seva dona Anna Grandó es van fer càrrec de l'hostal i la família va mantenir aquesta dedicació una co-lla d'anys. El juliol de 1889, per la fes-ta, va visitar Maçanet el poeta de Ceret Juli Delpont, i escrigué: «Es recomana l'Hostal de la Martró, bon tracte i ba-rato, a taula el vi es serveix a la porro-

na, qui veu més fi se li porta un got». La Martró va morir el 1905 a l'edat de 80 anys. També en el mateix carrer hi ha-via des de 1880 la fonda de can Roger, regentada per Teresa Vilanova i Alfons Roger, que empesos pels deutes i em-bargaments deixats pel seu pare Ramon Roger –a causa d'aventures politicomi-litars havia dilapidat una gran fortuna i un extens patrimoni–, van haver de convertir la casa pairal en casa d'hostes i un gran saló-café, El Café del Siglo, on sovint es feia ball i espectacles.

També durant l'estiu, s'establien a les cases pairals algunes famílies de pro-pietaris que tenien residència a ciutat i alguns figuerencs, gironins i barcelo-nins benestants. Cada estiu, l'arribada de la família Coll Roura de Girona amb els seus carruatges i el servei causava sensació i era tot un espectacle per a les dones i la mainada. Es conta també que el primer automòbil que va arribar al poble el 1901 va ser el particular de la fa-mília Vila de Barcelona, llavors hi havia servei diari de tartana fins a Figueres. Els estiuejants venien a fer salut, aconsellats pels metges, i alternaven les passejades amb les fontades i banys a l'Arnera. A la tardor de 1900, per fi arriba la carretera nova: tenia un recorregut més llarg que l'antiga, però el ferm engravat amb una amplada de 4,5 metres permetia el pas simultani de dos carruatges o bé automòbils. Això va facilitar el pas de viatgers

i mercaderies i, per tant, el poble va ser més visitable. A l'octubre d'aquell any, Francesc Bosch Armet en un article al setmanari *Lo Geronés*, parlant de l'estiueig a muntanya, diu: «Hi ha una po-blació qu'he visitat y que no dupto que ab lo temps se fara un punt d'estihueix verdaderament encisador, me refereixo a Massanet de Cabrenys, qu'es una verdadera troballa. Reb los ayres for-tificants de las Salinas y està situada la població en una vall molt frescal, per tot regala d'aigua ab fonts abun-dantissimas y un paysatge encantador. Y és que no pretench fer lo reclame, porque'm va agradar moltíssim y aixís lo apunto». Can Roger ja s'anunciava com a fonda Pirineo o hotel Pirineus i el dirigia Pràxedes Roger i la seva dona Consol Vilà, i en aquests anys s'hi va hostatjar com a mínim tres estius el pintor Baldomer Gili Roig, sempre portava la càmera i captava apunts fo-togràfics que servien d'inspiració a les seves pintures.

El 1906 va arribar l'electricitat de la central d'en Cabot, es va estrenar la sala-casino de La Unió i el 1919 va arribar el telèfon. Tot plegat va representar una millora important davant el turisme.

Les primeres colònies d'estiu. El 1914, l'Ajuntament de Figueres admi-nistrava una fundació per a nens po-bres, i va organitzar les primeres co-lònies cap a Maçanet per a vint nens i

Estiuejants a la Serreta de la Cardona, a Maçanet de Cabrenys. Any 1904.

PROCEDÈNCIA: Arxiu Morera de Lleida.

nenes de la ciutat. Carles Cusí va cedir els automòbils per portar la mainada i l'*Empordà Federal* publicava el comentari d'una mare: «Heus aquí com els fills dels pobres, amb el luxós carruatge dels rics burgesos, surten a istiuajar, també com els fills dels burgesos». Les colònies es van repetir almenys fins al 1921, s'allotjaven a Can Roger i el poble els oferia totes les facilitats.

Cèsar August Torras, el 1917, descriu el poble dient: «El clima és sec i sa, les fonts són abundoses i de bones aigües, una d'elles ferruginosa. L'abundor d'aigües i arbres, el bon caràcter dels seus habitants i que la calor hi sia molt suportable a l'estiu, fan de Massanet una bona estació estiuenca, i que la colònia va essent cada vegada més nombrosa.»

Efectivament, els visitants havien augmentat, Can Barnadas s'havia traslladat a la plaça Major amb el nom de fonda El Porvenir, regentada per Elvira Martin i Joaquim Barnadas, i per poder allotjar tots els estiuejants hi havia algunes cases de dispesa. El 1923 es va canviar el servei de tartanes per la línia d'autocar cap a Darnius i Figueres, amb dos serveis diaris d'anada i tornada, fet que propiciava que algunes famílies figuerenques hi fossin assídues cada estiu: Vallès, Vilanova, Fàbrega, Siñol, Viarnès, Casas, Teixidor, Minobis, Gimbernà, Deulofeu... El 1925 el metge Manuel Morlius era molt reconegut pel tractament contra la tuberculosi del doctor García Acebedo i, a més de Maçanet, tenia consulta a Figueres, Girona i Olot. Davant de la recuperació dels seus pacients recomanava els aires de Maçanet, i molts hi passaven temporades.

El 1933 l'Ajuntament reivindicava de nou la carretera internacional de Costoja, un projecte que es reclamava des de 1896. Amb això es volia obrir el poble al turisme francès i a la nombrosa colònia dels Banys d'Arles i Sant

A dalt, la fonda Pirineo de Maçanet de Cabrenys quan va ser portagonista a la portada de la revista 'Jorba', el setembre-octubre de 1956. A baix, el cuiner Alfons Roger amb el servei de cuina i menjador, als anys 50 // PROCEDÈNCIA: Arxiu Pere Roura.

M5

L'interior d'una de les mines de talc de les Salines, a Maçanet de Cabrenys, amb el miner picant la paret sota la claror dels llums.

ANY: 1975

APROXIMADAMENT

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA:

COL·LECCIÓ PERSONAL

DE JOSEP NOGUER,

DE MAÇANET DE

CABRENYS

M6

Dos treballadors, amb boina, a la pedrera d'en Farrús, al terme municipal de Cantallops; en primer pla podem veure un enorme bloc de pedra.

ANY: 1930-1940 APROXIMADAMENT

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ACAE, COL·LECCIÓ DE L'ASSOCIACIÓ ACCIÓ CULTURAL DE CANTALLOPS

PATRIMONI

ETNOLOGIA

«Tonedors, toneu ran-ran»

74

ROSER BECH PADROSA [Cabanes, 1988. Filòloga]

HISTÒRIA

Molinàs, escenari mortal

76

JOSEP CLARA [Girona, 1949. Historiador]

HISTÒRIA

Els clavells de Tolstoi a Llançà

78

JOSEP PLAYÀ MASET [Castellgalí, 1957. Periodista]

HISTÒRIA

La reina Sibil·la de Fortià

80

ANTONI EGGA [Girona, 1957. Historiador]

LITERATURA

‘Les Closes’ de M. Àngels Anglada

82

ANNA PERERA ROURA [Banyoles, 1986. Filòloga]

BOTIGUES DE TOTA LA VIDA

Calçats Roig, 150 anys

84

JOSEP VALLS [Sant Feliu de Pallerols, 1944. Escriptor]

FAUNA

El duc

86

PONÇ FELIU [Girona, 1975. Biòleg]

Josep Ferrer i Guàrdia,
amb barba blanca, tal
com el descriu Josep Pla.

PROCEDÈNCIA: Arxiu familiar.

«Tonedors, toneu ran-ran»

L'evolució de la diada d'esquilar el ramat d'ovelles des del passat fins als nostres dies ens fa adonar que l'ofici d'esquilador, com tants d'altres relacionats amb el món rural, està en retrocés

Tondre, tundir, tosquirar, toriscar, xollar, fer tosa, esquilar..., segons l'indret del territori de parla catalana, significa tallar la llana arran a una ovella —*uella*, amb la e oberta o tancada, a l'Empordà—. Aquesta feina és pròpia de primavera o principis d'estiu, quan la calor arriba: «Cal despullar el bestiar del vestit de l'hivern a fi de deixar-lo fresc i alleugerit per a l'estiu», escriu Joan Amades al *Costumari*. Els encarregats d'esquilar el ramat són la colla d'esquiladors o *esquillets* formada pel cap de colla —encarregat de llogar els altres i buscar feina—, pels travadors o agafadors, pels esquiladors, pels recollidors i ensacadors de la llana.

Festa grossa per al pastor. Tradicionalment, la vigília de la diada de tondre «a la tarda maten una ovella i cap al tard, que ja ho tenen tot preparat arriben els tonedors amb el paquet de les calces i espadenyes brutes de la *suarda*, que se les posen per treballar i la bossa de cuïro on hi porten les estisores i pedres d'esmolar», descriu el ripollès Salvador Vilarrasa Vall el 1925 al capítol del mes de juny del seu llibre *La vida a pagès*. Amades afegeix que cada casa celebra l'arribada dels tonedors amb una beguda. D'altra banda, a muntanya, els dies previs a la diada d'esquilar els pastors treien les esquelles del ramat, que guardaven penjades al graner, per preparar-les a l'hora de pujar-les a muntanya, on a les ovelles no els caldria el dring sonorós perquè només en durien els marrans. No seria fins a la tar-

dor, quan les baixessin, que les hi enginarien de nou. Però el dia d'esquilar, contràriament al que podria semblar, era considerada antigament festa completa per al pastor —com el dia de Nadal—, fins i tot li portaven una cadira que col·locaven al mig de l'era, escenari de l'esquilada, «perquè la presideixi i s'ho pugui contemplar més a plaer», escriu Vilarrasa. En cas de pluja, l'esquilada passa a fer-se al corral.

Tot comença ben d'hora quan els agafadors o travadors arramassen una ovella darrere una altra. Abans els lligaven només tres potes amb cordills —en altres zones en diuen *peçols*—, *cordilles* o, fins i tot, feien unes trenetes amb cordill, i passaven el bestiar als esquiladors. Ara, en canvi, els travadors ajauen les ovelles d'esquena i amb les potes enlaire les transporten fins als esquiladors. Aquests comencen la seva tasca, temps enrere, amb les estisores de tondre —que es protegien amb un borrall de llana mullada—, mentre que avui s'hi afanyen amb una màquina, com la dels barbers. Els pastors antigament tenien sempre a punt un ungüent, fet a partir de sutge i oli, en cas que alguna ovella quedés ferida per un cop d'estisores.

Una diferència també entre abans i ara és que els esquiladors d'antany s'ajupien, mentre que avui dia estan tombats endavant però suspesos de la panxa per una corretja que penja d'una

estructura metàl·lica, on hi ha també el comptador que fan córrer cada vegada que n'esquilen una. Un cop rasu-

rada, deixen anar l'ovella i aparten els vellons de llana estesos a terra, que recull, sense badar gens ni mica, el recollidor, el qual els ensaca en uns coves de vímet, en saques o modernament en *big bags*. Al llibre *Viatges amb els pastors transhumants* (1987), Ernest Costa afirma que «és convenient no donar sal a les *uelles*: fent-ho així la llana és més bona de tallar; facilitat que augmenta si l'animal ha suat —hi ha qui les posa en un lloc calent—, perquè la llana i la brutícia s'estoven i les estisores o la màquina passen millor». En èpoques enrere la llana, després d'esquilar, era recollida pels paraires —un ofici perdut—, els quals la rentaven, la pentinaven, la cardaven, a punt de filar. Si no, a vegades, també es venia bruta directament a les fàbriques tèxtils. Més endavant van passar els negociants de llana a recollir-la. L'ús d'una fibra natural tan antiga com la llana, emprada per a fer matalassos, cobrellits, edredons, jerseis, mitjons, per folrar els guarniments dels animals..., ha minvat a favor dels teixits sintètics. D'aquí que el preu de venda el 2020 és molt baix, 0,20 euros/kg, força menys del que costa a l'amo l'esquilada per ovella: 1,35 euros/ovella. Antany amb la llana, que era preuada, l'amo podia pagar tota la colla i encara n'hi sobraven. Del negoci de la llana en parla Lluís Gasull en un perfil del número 13 d'aquesta mateixa revista. Amades recull que les creences i la fe portaven els tonedors a creure que cada any naixia un xai que, després de tondre'l, la llana se li convertia en or, l'anomenat xai del velló d'or. L'esqui-

Mocasins d'esquilador.

la casa tenien una bona feina a preparar el feto per a tota la colla.

De bon matí «es lleven, mengen un

mos de pa, beuen l'aiguardent i se'n van a l'era a començar la feina. [...] A l'hora d'esmorzar pugen a la sala de la casa fent posar el pastor al cap de taula, com igualment ens els demés àpats d'eixa diada, per ésser la festa del pastor. L'esmorzar consisteix en sopes, escudella d'arròs, pa, vi i una truitada molt grossa voltada de talls de cansalada. [...] Són dos quarts de deu quan acaben de tondre la tinguda del pastor i van a fer beguda, menjant allavors freginat, carn amb fesols, pa i vi. [...] A migdia mengen escudella, carn d'olla, trumfes i algun tall de porc confitat». Després d'esquilar i un cop canviats de calces i espardenyes brutes, per berenar, «els hi porten enciam, una cassola d'arròs amb carn, una altra de carn amb bolets i a més el cap i peus de l'ovella. Després encara fan postres d'avellanes, vi ranci i aiguardent». Avui les pauses són

menys, però la casa segueix oferint la vida a la colla: esmorzar, dinar i berenar. Tot depèn del nombre de caps del ramat, però en l'actualitat en un dia se sol tenir enllestida l'esquilada, en canvi, per abans podia durar dues o tres jornades.

En els casos en què el ramat pujava a muntanya, uns quinze dies després d'esquilar —un cop la llana ja els havia rebrotat—, era el torn de marcar les anques o bé l'esquena de les ovelles amb una pega roent o tinta, i cada casa tenia la seva pròpia marca identificativa.

lador afortunat esdevenia ric i benaurat per sempre més per gràcia divina.

Tonades festives i menjades abundants.

A l'antigor, el cap de colla preparava el velló del cap de l'ovella més grossa del ramat que oferia a la mestressa de la casa. Aquesta ho agraïa amb un beure i una menjada per a tota la colla, i els homes donaven les gràcies a través d'una cançó. Coincideixen Amades i Vilarrasa, la banda sonora de la diada eren les vastes tonades rítmiques que els esquiladors solien cantar

al ritme de les estisores. Del Ripollès tenim aquesta cançó, recollida al *Diccionari català-valencià-balear*: «Cançó nova i divertida / que n'és cosa d'alegrar, / de vuit dones presumides / que se'n varen fer xollar». També M. Antònia Salvà recull una cançoneta a *Entre el record i l'enyorança*: «Tonedors, toneu rancran, / que es paraire no se queix. / Sa llana que estima més / és sa de prop de sa carn». Avui la fressa i la celeritat de les màquines domina l'aura acústica.

A més, i segons Salvador Vilarrasa al llibre *La vida dels pastors*, les dones de

A dalt, la colla d'esquiladors d'en Jep Bonaventura de Cabanelles en plena esquilada a can Gori de Vallgornera, a Peralada, el maig del 2019. Al detall, un 'big bag' encimbellat de llana.

PATRIMONI HISTÒRIA // Josep Playà Maset > TEXT

Els clavells de Tolstoi a Llançà

Josep Ferrer i Guàrdia, germà anarquista del pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia, va crear una gran explotació de flors a l'Empordà a principis del segle XX

Al *Quadern gris*, llibre del qual s'ha tornat a parlar perquè s'inicia amb un confinament per la grip de 1918, Josep Pla hi descriu Josep Ferrer i Guàrdia, de Llançà, de qui diu que «era un home plàcid, que portava una gran barba blanca, anarquista bucòlic, horticultor i jardiner molt expert, creador de meravelloses roses». Era el germà de Francesc Ferrer i Guàrdia, creador de l'Escola Moderna, afusellat a Montjuïc el 1909 després d'acusar-lo sense proves de ser l'inspirador de la Setmana Tràgica. Referint-se a Josep, l'escriptor de Llofriu diu que «el seu anarquisme idíl·lic i bonari, basat en la generositat i la fraternitat universal, enganxà sobretot en l'esperit d'aquest tipus d'empordanès solitari i individualista, cultivador de l'hort, l'olivar i la vinya, afeccionat als terrenys magres i reculats situats entre el cel i la terra.»

Josep Ferrer i Guàrdia s'havia instal·lat a Llançà cap al 1911 perquè després

de l'afusellament del seu germà li van embargar les terres i es va veure obligat a allunyar-se de Barcelona i del Maresme, on es dedicava a la floricultura. A Llançà va comprar una casa, al carrer de la Creu, que va batejar amb el nom de Germinal –nom del primer mes de la primavera, segons el calendari republicà francès–, i una extensió de terres d'una hectàrea i mitja, on va arribar a tenir uns 300.000 clavells.

L'ideal de Tolstoi. Gràcies a un reportatge publicat el juliol de 1929 al setmanari *Mirador* 'Un cultivador de clavells català', signat per Àngel Pons i Guixart, sabem que entre aquests clavells n'hi havia uns de molt especials, que havien vingut de Rússia, procedents del jardí de Tolstoi, cedits pels seus hereus per evitar que se'n perdés l'espècie. Lev (Lleó) Tolstoi (1828-1910), autor de dues novel·les universals com

Guerra i pau i *Anna Karénina*, va abandonar en un moment donat de la seva vida totes les comoditats per viure amb els camperols de la seva població natal, a la regió de Tula, al centre de Rússia. Es va separar de la seva dona, que no volia desprendre's de les propietats, va fundar una escola per a nens pobres al seu poble, es va convertir en naturista i vegetarià i va treballar com a sabater i jardiner. La seva finca a Iàsnaia Poliana, que significa 'clar del bosc on neixen les flors', la va transformar en un immens jardí de clavells blancs. Quan va morir, les seves filles van continuar amb el projecte d'escola i amb el jardí fins que les autoritats bolxevics van requisar la finca per convertir-la en museu. Llavors els familiars de Tolstoi van enviar els clavells del pare a Josep Ferrer i Guàrdia. Una enigmàtica història, estudiada per M. Mercè Compte-Barceló, del Grup de Recerca de l'Institut

A l'esquerra, Josep Ferrer i Guàrdia amb la seva família cuidant clavells a Llançà, l'any 1929. A la dreta, ell amb barba blanca al mig amb altres treballadors, a la fàbrica d'alcohol que va crear a Llançà // PROCEDÈNCIA: Arxiu familiar.

Català d'Estudis Agraris, en un treball publicat a *Quaderns Agraris*.

Josep Ferrer i Guàrdia va crear noves espècies i les va batejar amb noms tan evocadors com Acràcia o Bakunin. La seva neta, Elena Ferrer, i l'historiador Arnald Plujà van publicar un article a la revista *La Farella*, de Llançà, en què explicaven que «les parcel·les gairebé ermes de la Creu es van tenyir de colors, els productes hortícoles, els fruiters i les flors van brollar amb força, afegint una nova tonalitat a l'entorn». A més, el seu propietari, que sabia la importància de la vinya en aquesta comarca, va construir una fàbrica d'alcohol per destil·lar-hi vins, però el negoci no li va anar tan bé i el va haver de vendre al cap d'uns anys.

Segons *Mirador*, la donació de la família Tolstoi volia perpetuar el seu llegat a través d'aquests «clavells magníficament ufans, d'un blanc vellutat i d'una olor exquisida». I es van afegir a altres espècies com «el blanc gardènia i el blanc rosa», creació del mateix Josep. Malgrat que la vida d'aquest floricultor català ha quedat amagada per la personalitat del seu germà, les seves primeres explotacions de rosers ja van merèixer un extens reportatge a *La Vanguardia* el 1892.

Els seus descendents van vendre la propietat de Llançà, i no s'ha pogut saber si l'espècie de clavells procedent de Rússia ha tingut continuïtat. Actualment M. Mercè Compte-Barceló segueix la pista d'una pel·lícula que es va fer sobre aquestes plantacions, gravada per la Secció Agronòmica de Girona, i que segons la premsa es va projectar a Llançà l'any 1928.

Els germans Ferrer i Guàrdia van conèixer probablement Tolstoi el 1898, ja que l'escrip-

tor rus va crear un comitè pro ensenyament en què també participaven alguns pedagogs amics seus. Els unien els seus ideals llibertaris, si bé mantenien discrepàncies sobre projectes concrets. Un exemple de l'admiració envers Tolstoi és que Josep Ferrer va batejar el seu fill amb el nom de Josep Lleó.

D'horticultor a Austràlia. Josep Ferrer i Guàrdia, en Pepet, era el més gran de catorze germans i havia nascut a Alella el 1857. Va començar a treballar com a masover en una propietat d'aquesta població. El 1891 es va embarcar cap a Austràlia i es va instal·lar amb la seva dona a Bendigo, prop de Melbourne. És possible que seguís els passos de la germana de la seva dona, Eulàlia Fontcuberta, i el seu marit. Es va convertir en un reconegut horticultor, avalat per les seves innovacions, que fins i tot van merèixer el reconeixement del govern australià amb una medalla. Allà va néixer el seu fill Josep Lleó i hi van conviure un temps amb dues filles de Francesc Ferrer i Guàrdia, la Trini —que es casà amb Salvador Creus, de Portbou, a qui conegué a Austràlia— i la Paz. El mateix Francesc va viatjar dues vegades al continent austral per visitar-los.

Es dona la circumstància que a Austràlia es va fer famós un temps després un altre català, Josep Paronella

(1887-1972), nascut a la Vall de Santa Creu (el Port de la Selva). Va arribar a Sydney el 1913 i va ser el creador d'un innovador jardí conegut com a Paronella Park, a Queensland, format per un hotel-castell, cascades i atraccions per al lleure. Un conjunt que recorda en part les construccions de Gaudí. Ara està tancat, però és visitable, i el 2007 l'escriptora Dena Leighton li va dedicar el llibre *The Spanish Dreamer*.

Tota la família Ferrer i Guàrdia va tornar a Barcelona per treballar a l'Escola Moderna, un projecte de pedagogia llibertària que practicava la coeducació, l'excursionisme, el desenvolupament integral i rebutjava l'ensenyament religiós, cosa que va motivar l'oposició frontal dels sectors conservadors i eclesiàstics.

L'afusellament de Francesc Ferrer i Guàrdia va provocar una diàspora familiar. Les seves filles, Trini i Paz, es van haver d'exiliar. En Pepet, el germà, va ser desterrat a Alcanyís (Baix Aragó) i més tard es va refugiar a l'Empordà, on va romandre fins que es va morir l'any 1930. El mas Germinal va passar a mans del fill, Josep Lleó, que es va casar amb Conxita Olivet Salleras, de Llançà, i van continuar a la finca fins que la van vendre al pintor Pepe Martínez Lozano, el qual hi va instal·lar el seu estudi.

Els germans Ferrer i Guàrdia a Bendigo: en Josep, al costat de la seva esposa amb el petit Lleó, i en Francesc, entre les seves dues filles, Trini i Paz.

PROCEDÈNCIA: Arxiu familiar.

Pau

A RECÉS DE LA SERRA DE VERDERA

L'escriptor asturià Xuan Bello afirma que els pobles no existeixen del tot fins que algú els escriu. De Pau, n'ha parlat Montserrat Vayreda a *Els pobles de l'Empordà*: «Ai!, menut poble de Pau / que entre el cep i l'olivera, / cast i modest, ets esclau / de la serra de Verderra on t'espera / després del treball, la pau / que el teu nom clama i advera». I el poeta J. V. Foix, a *Onze Nadals i un Cap d'Any*: «De Pau i Palau-saverdera / porten les mels de llur cinglera / i omplen els dolls de vi moscat». I també Josep Pla: «És gairebé segur que, si jo tingués una renda, vindria a viure a Pau o Palau-saverdera, per contemplar aquest paisatge. El meu esperit tendeix

a la contemplació i, no havent pogut ser pastor, m'hi dedicaria d'una manera indubtable. Ara, però, els ametllers ja són batuts, que diuen a Mallorca, i tot s'ha acabat.»

Encara en trobaríem algun altre —Josep M. Espinàs, Dolors Garcia Cornellà...— però la realitat diu que no és pas un poble on s'hagi projectat massa observació. Potser per això Pau té una existència vaga, discreta i sobretot tranquil·la. Dins el terme municipal, de només deu quilòmetres quadrats, hi ha dos parcs naturals —el dels Aiguamolls i el de Cap de Creus— i hi conviuen dos camins rellevants —el camí de Sant Jaume i la ruta cultural El

Camí—. Ben a prop hi passa el GR-92 i la ruta cicloturista Pirinexus. El poble, amb una cooperativa agrícola dedicada sobretot al vi i a l'oli amb seixanta anys de vida, també forma part de la Ruta del Vi de la Denominació d'Origen Empordà. A una hora de camí a peu hi ha el monestir de Sant Pere de Roda. I té una finca immensa, la Torre d'en Mornau, de propietat pública que, amb un bon projecte, oferiria enormes possibilitats de dinamització del territori. Potser algun dia això serà possible.

Restes paleolítiques. Pau és un poble que es perd en la boira dels temps. S'hi han trobat les restes paleolítiques

DAVID PUJOL I FABRELLES. La Bisbal d'Empordà, 1965. Mestre i pedagog

més antigues de la comarca, datades mig milió d'anys enrere, en el que sembla que era una zona de cacera o bivac per fer-hi estades de curta durada. Els megàlits de la Barraca d'en Rabert, del Puig Margall, del Coll del Bosc de la Margalla i de Vinyes Mortes, entre d'altres, testimonien l'ocupació neolítica de la zona. El puig Castellar, un turó a tocar el poble, té clares resonàncies ibèriques. L'historiador Joan Badia-Homs hi va trobar fragments de ceràmica, la qual cosa demostra l'existència d'un hàbitat preromà en aquest indret. Els arqueòlegs han documentat una vil·la romana a Vilaüt (popularment *Vilagut*), pels voltants de migdia de l'antic castell medieval. Les restes d'aquesta antiga fortalesa, que té unes dimensions considerables, es troben situades al nord-est de cal Frai Llätzer. Si passessin a domini públic i se'n comencés la rehabilitació, vuit segles de la nostra història podrien quedar al descobert.

La història no ens deixa ser gaire optimistes, però. Primer es va deixar espoliar l'escut de la porta del Casal dels Pau, ara a s'Agaró, i després es va deixar perdre la capelleta que hi havia a l'entrada del poble –datada als segles XVI-XVII–, malgrat que tots dos elements formen part de l'Inventari del Patrimoni Cultural Català. Més cap aquí s'ha tolerat que es perdi l'aigua de la font del Vilar, tan valorada fa uns anys, quan s'exportava a la Guinea. Així com un dels topònims antics del poble: si l'hotelet de luxe batejat com a mas Lazuli hagués conservat el nom o alguna referència de l'antic mas dels Frares, que ocupava l'espai, no hauria perdut qualitat i hauria demostrat, en canvi, sensibilitat pel patrimoni local.

El figuerenc Antoni Egea ha estat la persona que ha estudiat més la història antiga del poble. Gràcies a les seves recerques sabem que, contràriament a

allò que sol passar amb la resta de baronies locals de la comarca, en el cas de Pau es coneix qui fou el fundador de la nissaga. Es deia Berenguer Ramon i l'any 1072 comprà la vila al comte Ponç d'Empúries i a la seva esposa Adelaida. D'aquí a 52 anys, doncs, els que hi siguin podran celebrar el mil·lenari d'aquesta feta. I de passada podran recordar l'almogàver Pere de Pau, que va participar en l'expansió catalana a Grècia i va arribar a ser governador dels ducats d'Atenes i Neopàtria; i Francesc de Pau, que va arribar a ser oficial del palau papal d'Avinyó i mestre de la casa papal de Roma; i, encara, el corsari Francesc II de Pau, personatge destacat dins la cort del rei Ferran el Catòlic.

A part del paper rellevant que van tenir en l'aspecte polític i militar els membres del llinatge dels Pau, també van ser forts en el camp eclesiàstic. Dos membres d'aquesta família van arribar

Vista panoràmica de Pau des del puig Castellar. Al detall, la Creu Blanca.

NÚMEROS ANTERIORS

972 46 29 29
www.grupgavarres.cat

Caramells de glaç a les roques de la platja del Portitxol de l'Escala amb l'hostal Empúries al fons. Any 1956.

FOTO: Joan Lassús.

PROCEDÈNCIA:

Museu de l'Anxova i la Sal de l'Escala.

PROPER DOSSIER FOCS, AIGUATS, NEVADES, NAUFRAGIS...

'EL FOC TÉ ATURADOR, QUE L'AIGUA NO'. AQUESTA FRASE L'HEM SENTIDA MÉS D'UNA VEGADA EN CAS D'AIGUATS O MUGADES A CASA NOSTRA. AL PROPER DOSSIER PARLAREM DE LES CATÀSTROFES NATURALS QUE ENS HAN AFECTAT: DES DELS FOCS QUE HAN ARRASAT LES SALINES, LA SERRA DE L'ALBERA I EL CAP DE CREUS EN MÉS D'UNA OCASIÓ; ELS AIGUATS QUE HAN DEIXAT LA PLANA NEGADA; L'ANY DE LA FRED, EL 1956, QUE VA MATAR OLIVERES CENTENÀRIES; LES NEVADES POC FREQUENTS AL NOSTRE TERRITORI QUE HO HAN COLAPSAT TOT; LES VÍCTIMES DELS LLAMPS, LES FORTES TRAMUNTANADES O ELS NAUFRAGIS DE BARQUES, SOBRETOT, A LA PART DEL CAP DE CREUS. DE LA MÀ DELS TESTIMONIS QUE EN TENEN UN RECORD BEN VIU REMEMORAREM ELS ESTRALLS QUE PROVOCA LA NATURA, MOLT SOVINT AGREUJATS PER LA MALA GESTIÓ DE L'ÉSSER HUMÀ.

**A PARTIR DEL 29 DE GENER DE 2021,
A LA VENDA EL NÚMERO 24**

NOTA: SI DISPOSEU DE FOTOGRAFIES ANTIGUES RELACIONADES AMB EL TEMA DEL DOSSIER, CONTACTEU AMB L'EDITORIAL (972 46 29 29 / alberes@grupgavarres.cat)

Vine i torna a gaudir dels millors
escenaris de la nostra història

Cuidem del nostre patrimoni
cultural i et cuidem a tu

obrim!

LLISTA DELS MUSEUS I MONUMENTS QUE HEM OBERT

CAMP DE TARRAGONA I TERRES DE L'EURE: Carrer d'Escaladeri • Castell de Miravet • Castell Monestri d'Escomulbeu • Conjunt monumental de Cervellars (Constantí) • Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (Tinglado 4) • Museu i Necròpolis paleocristiana de Tarragona • Reial Monestir de Santes Creus • Vil·la romana dels Murus (Alfafuà)

CATALUNYA CENTRAL: Casa Museu Prat de la Riba • Casa Museu Rafael Casanova • Castell de Cardona • Castell de Claramunt • Torre de la Manresana

COMARQUES DE BARCELONA: Museu d'Arqueologia de Catalunya (Barcelona) • Museu d'Història de Catalunya (Barcelona) • Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (Terrassa) • Museu de la Colònia Sedó (Espadegueres) • Museu del Cement Atlàntic (Castell de Vil·la)

COMARQUES DE GIRONA: Canònica de Santa Maria de Vilabertran • Conjunt monumental de Sant Pere de Rodes • Farga Palau de Ripoll • Museu d'Arqueologia de Catalunya (Empúries) • Museu d'Arqueologia de Catalunya (Girona) • Museu d'Arqueologia de Catalunya (Ullastret) • Museu d'Art de Girona

TERRES DE PONENT: Conjunt d'Art Rupestre de la Roca dels Moros del Cogul • Convent de Sant Bartomeu de Bellpuig

Informa't i inspira't a
patrimoni.gencat.cat

Generalitat
de Catalunya

7,5

Milions
de futurs

TERCER CONCURS DE FOTOGRAFIA DE PATRIMONI A INSTAGRAM

#MODERNISMECCAE

BASES:

[HTTP://BIT.LY/MODERNISMECCAE](http://bit.ly/modernismeccae)

CONSELL COMARCAL
DE L'ALT EMPORDÀ